

מהגיגי ברוכוב בשאלת היהודים

א. לשאלת עיתויה של חטיבת ההגיגים המכונה "ראשונה" בארכיון העבודה מופקדים שני כתבי-יד רבי היקף משל ברוכוב והמכונים על-ידו בדרך כלל: "Материалы к этике и теории познания" [חומר (הכנה) לאתיקה ולתיאוריית ההכרה]. כותרת כזאת מתנוססת במפורש בראש כתב-היד, הנודע בשם החטיבה השניה. ואילו לגבי כתב-היד המכונה החטיבה הראשונה נוקט ברוכוב אפיון דומה באיגרת להוריו שמקצת מתוכנה אביא להלן. כינוי או הגדרה אחרת הרווח בפיה של ליובה ברוכוב הוא Мысли (הגיגים) ובשם זה הנני מעדיף להשתמש בעיקר משום קיצורו. אפשר שהוא הולם יותר את מכללם של האפוריזמים, ראשי הפרקים ולעתים אף בירורים מורחבים. על מרווח הזמן, בו נתחברה החטיבה הראשונה המכילה כ-1950 סעיפים, (למעט הסעיפים 1926—1939 החסרים במקור), כתב ברוכוב להוריו בתחילת ינואר 1907, כלומר שבועות מספר אחרי צאתו מבית-הסוהר בפולטבה (דצמבר 1906). המכתב מצוי באוסף האגרות של ברוכוב להוריו השמור ב־ New York Public Library. עותק קסרוקס מצוי בעזבונו ברוכוב בארכיון העבודה.

להלן קטע מתוך המכתב הנוגע לענייננו.

"יקירי, אהובי!

הנני כותב עכשיו ספר גדול על האתיקה. את החומר לכך אספתי במשך חמש שנים. ואכן חומר זה אני שולח אליכם, יקירי, למשמר עד אשר ירגעו הרוחות ברוסיה. לעצמי העתקתי את הנהוץ לי עכשיו לכתיבה. (העתקתי לעצמי קצת פחות ממצחית). החומר שסומן במס' 1 נאסף ונרשם על ידי בתקופה החל ממאי 1902 ועד ליולי 1904. משמע, עד למאסרי הראשון בבית הסוהר, זהו חומר בענפי דעת שלהלן: האתיקה, תורת ההכרה, לוגיקה, השאלה הלאומית והיהודית. שאלת האישה, שאלת הנישואין והאהבה. חומר זה אבד לי פעם (בינואר 1904) ושיחזרתיו על פי הזכרון..."

זהות החומר המסומן לפי המכתב במספר 1, עם חטיבת ההגיגים הראשונה השמורה בארכיון העבודה, מתאשרת גם משיטת הרישום בחלקה הראשון של

1. ידיעות על כך מצויות בתעודות ה"אוכראנקה" הצארית השמורות בארכיון העבודה בתיקי ברוכוב. חלקם ניתנו באסופות/ 5, ת"א יוני 1957, עמ' 160 וא"י. רמו לעניין מצוי ברשימתו של דוד סמילאנסקי, 'פגישתי הראשונה עם דוב ברוכוב', ידיעות הארכיון והמוזיאון של תנועת העבודה, חוברת ג'ד, ת"א תרצ"ח, עמ' 64—69.

חטיבת ההגיגים השניה. שכן ליד המספר הסידורי של ההגיגים בחטיבה האחרונה, רשם ברוכוב בסוגריים את מספרו של ההגיג בחטיבה הראשונה, וכמובן ההגיגים זהים. כך מתאשרת למעשה מלאכת ההעתקה שעל אודותיה משיח ברוכוב באיגרת לקרוביו. זאת ועוד: המספור בסוגריים של הסעיפים בעלי המספר הכפול איננו חורג אל מעבר למספר שהבאתיו לעיל (1950).

ההרקה מחטיבה לחטיבה לא היתה מיכאנית גרידא. ברוכוב נהג להוסיף על נוסחו של ההגיג המועתק, או לשלב הגיגים חדשים, מקושרים אל בין הקודמים. כמו כן לא העתיק את כל ההגיגים ואף לא הקפיד תמיד על הסדר.²

ב. על ההגיגים המובאים בזה

ההגיגים הניתנים בזה בלשונם המקורית ובתרגום אינם מהווים רצף ואף אינם מיצוי של מכלל ענייני בודד. בחרתי כאן בשורת סעיפים, המצטרפים למקבץ עיוני, הן כדי להציגם כשלעצמם והן כדי להביא לידיעת ההיסטוריון והמעייין בברוכוב את קיומו של החומר, ולהעמידו על טיבו ועל האפשרות הכמוסה בו להתבונן בדרכי הגיונו של ברוכוב הצעיר, שהרי את החטיבה הראשונה חתם ברוכוב בשנת ה'23 לחייו.

ההגיגים לקוחים על פי רוב מתוך המכלל המצטרף למה שמכונה בפיו "השאלה הלאומית והיהודית". ברם תהא זו טעות להניח, כי ניתן לנפות את המכלל הזה ולהבינו במנותק מיתר הסוגיות. העניינים מקושרים עד מאד, ויש לטרוח הרבה כדי לעמוד על משמעותם ההגותית של הרבה הגיגים. על כן זה הקריטריון על פיו ביררתי את הסעיפים המתפרסמים בזה. השתדלתי להמנע מלתת הגיגים שאינם מתבארים מעצמם, או שלצורך הבנתם יש להיגרר להסברים גלויים בכמות החורגת מן המסגרת שקבעתי לעצמי. מעניין, כי ברוכוב עצמו היה מודע לגבי הקושי בהבנת הגיגיו והזהיר את אביו בפני האכזבה הצפויה לכשיקרא רשימותיו.³ ההגיגים שבחטיבה הראשונה מתמצעים מבחינת העתוי בין מאמרו הראשון של ברוכוב, או מקצת מאמרים שנכתבו בידו משנת 1900 ועד מחצית 1902⁴ לבין

2. כלל ההגיגים שבחטיבה השניה לרבות אלה שאינם אלא העתק, עולה ל-2323 והם נרשמו בשנים 1907—1910. טענתו של ברוכוב שהוא העתיק קצת פחות ממחצית של החטיבה הראשונה, כלומר כ-800—900 אינה מוצאת את אישורה בכמות ההגיגים בעלי המספור הכפול. ההגיגים שנמצאו דרושים לו לעבודה ונרשמו מחדש הם הרבה פחות. אפשר שלשונו של ברוכוב באיגרת מכוונת גם לנסיונו להכין לעצמו מפתח של ההגיגים לצורך כתיבת חיבורו על תורת המוסר. מפתח זה שמור אף הוא בעוביו וסומן יחד עם רשימה של ראשי פרקים לחיבור, במספר 2 בעת המשלוח להוריו לארצות-הברית.

3. עיין המכתב לקרוביו מינואר 1907, עובון ברוכוב בארכיון העבודה.

4. בהגיג מס' 1362 מוזכר ברוכוב את מאמרו 'על האידיאליזם', ואילו בהגיג (1903) נרמז מאמר על דיקארט. שני אלה לא נתפרסמו, ולגבי השני אין לנו אפילו יסוד לשער תוכנו והיקפו. המאמר הראשון 'על אופי השכל היהודי' נתפרסם ב-

מאמריו שבכתיבתם החל בספטמבר 1904, ומקצתם ראו אור בשנת 1905. אם כן אפשר להסיק שההגיגים הם גם סיכום של הערכות וטיעונים בעניינים אידיאולוגיים ועיוניים שונים וגם אחת הצורות של התבטאות ספרותית שברוכוב נקטה בפרק הזמן הנדון.

מכל מקום, לפנינו שלב מסוים, אם כי לא חריג ולא ייחודי, באורח השיבתו של ברוכוב לגבי התקופה, ששימש בה תועמלן נוסע בשליחותם של ציוני-ציון.⁵ וכיון שמאמריו בשנת 1905 הם נדבכים המתנשאים על פני התשתית של הגיגי החטיבה הראשונה, יהא זה מעניין להצביע על ההקבלות המצויות. אינני מתיימר לטעון בנדון שמיציתי את כל ההקבלות. משימה כזאת היתה מחייבת אותי להרחיב את מסגרתו של הלקט ולהידרש לסוגיות הרבה, וכבר הערתי על כך.

כן אינני טוען שההגיגים המלוקטים הם היחידים היציגים. כי אפשר שלצורך הבנת אורח השיבתו של ברוכוב ראוי היה להביא דווקא רישומים מתחום תורת המוסר ותורת ההכרה. לא עשיתי זאת, שהרי נתכוונתי להגביל עצמי לנושא מסוים שהמוטיבים העולים מתוכו מתגלגלים והולכים במאמרים שראו אור בשנת 1905. ההגיגים יינתנו על פי הסדר המספרי, אולם כדי להקל על המעיין הנני מנסה לחלקם לשלוש קבוצות ענייניות:

1. שאלת היהודים (שנאת הזרים, הסבל, מניעי הציונות) — 1552, 1543, 1448, 1634, 1636, 1677, 1679, 1702, 1707, 1762, 1787, 1885, 1910, 1923.
2. השאלה הלאומית — 1922, 1909, 1908, 1707, 1634, 1622.
3. הפרוגרס (הסוציאליזם) והשאלה היהודית — 1707, 1702, 1677, 1622, 1711, 1787, 1923.

על המקבילות האפשריות ניסיתי להצביע בהערות שהוספתי ליד כל הגיג והגיג. בחינת ההקבלה תעשה על פי הכתבים של ברוכוב שיצאו לאור בהוצאת הקיבוץ המאוחד וספירת הפועלים, תל-אביב 1955, כרך א' (להלן ברוכוב, א).

המאמר נמצא בכתובים עוד ב-1901, ואוסישקין המליץ בפני ידו פרידנברג על פרסום המאמר באלמנך. על כך סיפר אוסישקין לבן-צבי. ראה מבוא ביוגרפיה של בן-צבי לכתבים נבחרים של ב. ברוכוב, ת"א תש"ד, עם עובד, עמ' 9. וגם מאמרי על 'ברוכוב ואוסישקין בעת פולמוס אוגנדה', אסופות, א, ת"א 1968, עמ' 19—34; אגרות ברוכוב לאוסישקין (1904—1906), ב'הציונות', ב', ת"א תשל"א, עמ' 237—300.

5. ראה מאמרי על 'ברוכוב ואוסישקין בעת פולמוס אוגנדה', כנ"ל.

1448.

Хотя положение евреев объективно улучшается, но вследствие повышения культурности субъективно их положение становится все хуже. (Влияние закона Вебера-Фехнера — возрастающая требовательность к жизни; неверие в посмертное возмещение, в Мессию, чуткость к правонарушению, стремление к свободе и равенству и широкому развитию сил, утонченность изощренной веками психики, индивидуализм Лумпенпролетариата).

אף כי מן הבחינה האובייקטיבית משתפר מצב היהודים והולך, הרי בשל עליית מידת התרבותיות, הוא הולך ורע, סובייקטיבית. (השפעת חוק וובר-פכנר¹ — התביעה המתגברת מן החיים. אבדן האמונה בגמול שלאחר המוות, במשיה. הרגישות להפרת חוק, השאיפה לחירות ולשוויון ולפיתוח רחב של הכוחות. עידון הפסיכיקה שנשתכללה זה מאות שנים. האינדיוידואליזם של הלומפנפרוליתאריון).²

1. את המחשבות ההגיוניות בסעיף זה, ברוכוב חוזר ומפרש במאמרו 'לשאלת התיאוריה הציונית' — ראה: כתבים, א, ת"א 1955, עמ' 1—2. חוק וובר-פכנר קובע שהיחס בין התמורות המתחוללות בסביבה הבלתי אמצעית — הגירויים, לבין התוצאות הטבעיות בפסיכיקה האנושית — התחושות, הוא יחס בין סדרות גיאומטריות לסדרות ארית-מטיות, או בלשון הניסוח המסורתי, התחושה נמצאת ביחס ללוגאריטם של הגירוי. ולכאורה עשוי יישומו הפסיכולוגי של החוק להגדיר מירבית שהאדם איננו משגיח בתמורות הסביבה אלא משהן משיגות שיעור מסויים, ומכאן שהעדר תמורות בסביבה בסדר גודל מסוים עשוי לעבור באין תגובה לגבי הפרט השרוי בתוכה. אולם ברוכוב מצמיד את הדיון להנחה גוספת בדבר הפער בין השיפור לבין הצורך. ללמדך, שאפילו שיפורים ניכרים אינם משתקפים בתחושה, בתודעה, אלא אם הם משיגים שיעור קוואנטיטטיבי. הצגת הדבר מסתברת, שכן ברוכוב מצמיד אל חוק וובר-פכנר את ענייגי הפאראדוקס ההדוניסטי (ראה: כתבים, א, עמ' 37). משמע, שהרגישות להעדר לקיפה גוברת והולכת עם ההתקדמות, שכן עם זו האחרונה עולות ציפיותינו וממילא אכזבותינו.

סיכום מוסמך של ההקשר הברוכובי נמצא אולי בהגיג 1738 של החטיבה השניה. "אגב, כלום נכון שבתוקף חוק וובר-פכנר, אנשים המשיגים דרגת התפתחות גבוהה חשים מהר וחזק יותר במצוקות ולו קלות ביותר? כי הרי לא רק גידול התחושה אלא גם פחיתתה נמצאים בפרופורציה ישירה ללוגאריטמוס של הגירוי. לא רק תחושת ההנאה והסיפוק, גם תחושת הסבל כפופה לאותו חוק עצמו".

2. משתקפת כאן הערכתו של ברוכוב בדבר לומפנפרוליתאריזאציה גוברת והולכת של היהודים. עניין זה נדון בהרחבה במאמרו 'לשאלת ציון וטריטוריה', כתבים, א, עמ' 41 ואילך, והוא משקף את גישתו לבעיית הפרוליתאריזציה. בשנים 1903—1905 עדיין סבר ברוכוב, כי הלומפנפרוליתאריזאציה היא התהליך העיקרי.

1543.

К вопросу о моральном и психологическом праве на соци-эстатистский идеализм. Требуется ли, чтобы содержание идеала было чисто-отрицательное, или же, чтобы он имел еще в себе нечто положительное и заманчивое? Откуда такой энтузиазм возвышающих ассоциаций идей у только — сионистов — при произнесении имени “Сион”? Творится ли история подобными фантоматическими идеалами или же отрицательными стремлениями, черпающими свое содержание из реальных страданий и потребностей? Роль интеллигентских идеалов. Роль интеллигенции, как зачинщицы и руководительницы в общественных движениях, и отсюда — роль ее идеалов в истории. Вопрос об Уганде.

לשאלת הזכות המוסרית והפסיכולוגית לאידיאליזם סוציאטאיסטי. כלום נחוץ שתוכן האידיאל יהיה שלילי — טהור, או שיהיה בו גם קורטוב של חיוב ופיתוי? ² מנין האנטוויזאום לאסוציאציות רעיוניות מרוממות-נפש אצל הרק-ציונים, כאשר הם משמיעים את השם “ציון”? כלום נעשית ההיסטוריה על-ידי אידיאלים פאנ-טומאטיים כגון אלה או על ידי שאיפות שליליות השואבות תוכנן מן הסבלות והדברים הריאליים? תפקיד האידיאלים האינטליגנטיים. ³ תפקיד האינטליגנציה כיוזמת ומנהיגה בתנועות החברתיות, ומכאן — תפקיד האידיאלים שלה בהיס-טוריה. שאלת אוגנדה. ⁴

1. אידיאליזם סוציאטאיסטי — מושג שלא נתקלתי בו בספרות הסוציולוגית והפוליטית, והוא קרוב לזודאי פרי רוחו של ברוכוב. בחטיבת ההגיגים הראשונה, חוזר המושג ונזכר בהגיגים: 75, 925, 926, 1244, 1335, 1341, 1359, 1360, 1361, 1362, 1504, 1543, 1615, 1638. אל נכון זנה ברוכוב את המושג והקונצפט הסוציולוגי-פוליטי הכרוך בו סמוך להפסקת רישום ההגיגים שכללם בחטיבה הנ"ל. בעת מאסרו בפולטבה במחצית השניה של 1906 עסק ברוכוב במיצוי ההגיגים לצורך חיבורו המתוכנן על האתיקה. לצורך זה שרטט את מתכונת מחקריו על ידי ניסוח כותרות לפרקים ראשיים ופרקים משניים והצמיד לכל עניין את מספרי ההגיגים הרלבאנטיים. ההגיגים הנוגעים למושג סוציאטאיזם לא הובאו בחשבון (חומר ההכנה שחיבר ברוכוב בכלא פולטבה שמור בארכיון העבודה). בכלל ההגיגים המנויים לעיל אין למצוא הערה המסבירה את הכוונה הכמוסה במושכל שלפנינו. אפשר שברוכוב פירש את כוונתו במאמר 'על האידיאלים' (ראה הגיג 1362). המאמר נתחבר, קרוב לזודאי, בשנים 1901—1903. כתב-ידו לא נשתמר. רמזים לתוכנו פזורים על פני הגיגים הרבה, ומשהו על הקוג-צפציה צפון בחומר ההכנה בכלא פולטבה. ברם, כאמור גם שם לא נדרש ברוכוב למושג אידיאל סוציאטאיסטי. המונח גזור מהלשון Societas אולם בצורה שהיא רגילה בגרמנית Sozietät. כמובן של חברה, אגודה. לו נתכוון ברוכוב לאידיאלים חברתי היה נוקט בלשון общественный משמע שעל-ידי השימוש בלשון סוציא-טאיסטי ביקש להטעים אפקט שונה. אפשר שנתקרב לסברתו משנתבונן בהגיג 1504. שם הוא אומר:

"תורתו על אודות 'העצם כשהוא לעצמו' כאידיאל של הכרה כל-מחייבת
 ושל הפראקסיס המוסרי. היחס לאנחנו של *Allgemeingültigkeit*
 לא כסימן היכר של האמת אלא כאידיאל של חיי צוואת. היצירה הסוציאטאטיסטית"
 מדעית כלומר כאידיאל סוציאטאטיסטי — כדי שיסמכו ידם עליו כל היצורים החושבים".
 נראה לי שלשניים טוען כאן ברוכוב:

א. שהנחת שונות, קביעות, מושגים אינם בבואה של איזו אמת אובייקטיבית, אלא
 פוסטולאטים של הכרה כל מחייבת ושל הפראקסיס המוסרי.
 ב. שה- *Allgemeingültigkeit* היא אידיאל של חיי צוואת והיצירה הסוציאטאט-
 טיסטית-מדעית, ועל כן אידיאל סוציאטאטיסטי הוא טיעון או שאיפה המתקבלת על
 דעתם של כל היצורים החושבים.

כלומר שהאידיאל הסוציאטאטיסטי הוא אידיאל כזה, שמכוח היותו מסתבר ועולה
 בקנה אחד עם צרכיהם של אנשים חושבים הוא עשוי להקל על הידברות ביניהם
 (ראה הגיג 1513) ולטפח בזה עשייה חברתית, שכן היצירה החברתית והפראקסיס
 המוסרי לא ייתכנו בלעדי קביעות אקסיומאטיות לגבי מהותו של העולם המסובב
 ולגבי שאיפות בני-אדם, והקביעות האלה תהיינה תקפות בה במידה שתתקבלנה על
 דעתו של הציבור החושב. בלשון קצרה אידיאליזם סוציאטאטיסטי הוא המקבילה של
 ברוכוב לגירסת בוגדנוב: ש"צורות 'האובייקטיבאציה' של הנסיון, אינן אלא צורות
 הקואורדינציה הסוציאלית", וה'נסיון האובייקטיבי בכלל הינו נסיון חברתי — מאורגן".

ראה: A. Богданов, Эмпириомонизм, Статьи по философии, Москва, 1904, книга первая, стр. 156.
 פרקים מן ה'אמפריומניזם' של בוגדנוב נתפרסמו
 עוד ב-1903. Вопросы психологии и философии. על זיקתו של ברוכוב לבוגדנוב
 ראה מאמרי 'זיקת ברוכוב לבוגדנוב', הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות, ב,
 ירושלים תשכ"ט, עמ' 231—235.

2. בלשון "תוכן אידיאל שליילי" מתכוון ברוכוב לאידיאלים השואבים כוחם מן הסבל,
 מן המצוקה. ראה גם 'לשאלת ציון וטריטוריה', ברוכוב, א, עמ' 18 ואילך. "קורטוב
 החיוב" הוא בחזון, שמקורו במסורת והנראה מנותק מן הנסיבות האקטואליות. ברוכוב
 קורא לזה גם אידיאל פאנטומאטי.

3. כאן השלב המוקדם של מה שיכונה בפי ברוכוב התנועה התרפבטית. לעניין זה ראה
 ברוכוב כנ"ל, עמ' 74 ואילך. כמו ב'לשאלת ציון וטריטוריה' מטעים ברוכוב, כי
 הציונות לא תוכל להתממש כתנועת עם, היא מוכרחה להיות תחילה מפעל של אינ-
 טליגנטים חלוצים, ועל כן האידיאלים שלהם חובה שיהיו בגדר *Allgemeingültigkeit*
 ועל פיהם יש להכריע לגבי ביסוסה ואמינותה של הציונות בכלל. ועל כן אותו אידיאל
 הוא סוציאטאטיסטי, דהיינו עשוי לארגן פעילות חברתית מתואמת. אם הוא נמצא
 תואם את היצורים החושבים ולמעשה נוסח על ידם.

4. תכנית אוגנדה נגררת לכאן כפוסטולאט המתייסד על תכנים שלייליים של האידיאל
 הציוני. ברוכוב רוצה לאמר שהוא פסול מעשית. זה לאמיתו של דבר אף ציר טיעונו
 במאמר 'לשאלת ציון וטריטוריה', כנ"ל.

1552.

Хотя журавль — даже в небе — лучше синицы, даже в
 руках, однако, там, где речь идет о страдальческой, железно-
 насыщенной необходимости общества или народных масс, при-
 вередничать идеалистам непозволительно. Не кормите народа
 баснями о Сионе, дайте ему территорию, ибо положительно-

прекрасное и заманчивое еврейам теперь не по карману и не по желудку; когда они перестанут страдать, ну — тогда...

אף כי העגור — ולו בשמים — טוב יותר מירגזו, שביד, הרי היכן שמדובר על כורה שבסבל, על כורה חיוני לחברה או להמוני העם, אסור להם לאידיאליס-טים לגלות אנינות־טעם. אל תזינו את העם במעשיות על ציון, תנו לו טריטוריה, שכן כעת היפה בהדרו והמושך אינו, לא לפי כיסם ולא לפי קיבתם של היהודים; כאשר יחדלו לסבול, או אז...¹

1. לא ברור, אם משפטים אלה רשם ברוכוב כגילוי דעתו הוא, או שהם שאולים מבעלי הפלוגתא שלו. רמז לאפשרות הראשונה ניתן למצוא בהגיג מס' 1679 ואפשר גם הגיג 1923 המובאים להלן. ברם, עדיפה בעיני האפשרות השניה, שכן חיבורו 'שאלת ציון וטריטוריה', מכוון לדחיית צורת טיעון זאת. העימות בין הגיג זה להגיג מס' 1543 משקף את מוקד הפולמוס שברוכוב פורשו במאמר הנ"ל. אולם אין ספק שגישתו הביקורתית של ברוכוב לכל פלשתינומאניה הביאה אותו לתודעת הצורך להצהיר באשר לגישת הטריטוריאליסטים. "כותב אני ללא משוא פנים, ומודה בזכויותיהם של הטריטוריאליסטים". ראה איגרת ברוכוב לאוסישקין מן ה-2 באפריל, 1904, באגרות ברוכוב לאוסישקין (1904—1909), הציונות, ב, ת"א 1971, עמ' 282.

1622.

Нация, как сложный исторический продукт; существует она только там, где возможен, (где есть?) национализм, т. е., любовь к своим. Отличать от культурно-духовного национализма, близкого к шовинизму — почему? Всякое общество, даже группа, может превратиться в нацию — при каких условиях? Национализм, как **массовое чувство родства** и как **сознание рода**, принадлежности. Образование национального сознания у негров в Соединенных Штатах. Национальные и националистские движения.

הלאום כתוצר היסטורי מורכב; הוא קיים רק במקום שאפשרית (במקום שישנה?) לאומיות, זא. אהבה לשלהם.¹ יש להבדילה מלאומיות תרבותית־רוחנית,² הקרובה לשוביניזם — מדוע? כל חברה, אפילו קבוצה, יכולה ליהפך ללאום — באילו תנאים? הלאומיות כתחושה המונית של שארות וכתודעת מוצא, שייכות.³ התהוות התודעה הלאומית אצל הכושים בארצות־הברית. תנועות לאומיות ולאומניות.

1. עניינים אלה נדונים ומתפרשים בחלקו הראשון של המאמר על 'המומנטים המעמדיים של השאלה הלאומית' — ראה: ברוכוב א, עמ' 154—159.
2. לאומיות תרבותית־רוחנית היא לאומיות המתייסדת על מהות מיוחדת, קמאית וקבועה המתגלמת ביצירה התרבותית־רוחנית.

3. כל קבוצה עשויה ליהפך לחטיבה לאומית בניסיונות היסטוריות מסוימות ואז היא מטפחת תחושה המונית של שארות ותודעת מוצא, שייכות. זו הסיבה שהכושם באמריקה עשויים ליהפך לאומה, ואפילו לתלות זאת בתודעת "שארות". ראה: 'המומנטים המעמדיים של השאלה הלאומית', ברוכוב, א, עמ' 158. השווה גם את ההגיג 1634, להלן.

1634.....

Вы говорите, что вражда к евреям исключительно экономическая; но можете ли вы утверждать, что чуждость евреев не вносит своих вариаций в корыстную вражду к ним, как к эксплуататорам или конкурентам? Значит, я прав! Конечно, ненависть к чужому, как и национализм, не есть нечто изначальное, **безусловное**.

אומרים אתם, כי האיבה אל היהודים היא כלכלית בלבד¹; אך האם תוכלו לטעון שזרות היהודים² אינה מכניסה ואריאציות משלה לאיבה-התלויה-בדבר אליהם, כאל מנצלים או כאל מתחרים? משמע שאני צודק! ודאי השנאה אל הזר וכמותה הלאומיות³, אינם משהו קמאי, בלתי מותנה.

1. לפנינו הדים לוויכוחים שהתנהלו בחוגו של ברוכוב. על קיומו של החוג ראה מכתב ח. בוגרצ'וב לאוסישקין, שמור בתיקי אוסישקין בארכיון הציוני A. 24/81/2.
2. מדובר כאן בפלוגתא על מקור השנאה ליהודים, האם הוא כלכלי, כלומר שהשנאה-התלויה-בדבר אליהם מוסבת על ידי ראייתם כמנצלים או כמתחרים, או היא פועל יוצא של איזה היערכות נפשית, של רתיעה בפני זרים המתייצגת כשנאת-חינם אליהם, כעין פחד זרים אלמנטארי.

בשאלה הנדונה היה ברוכוב קרוב לתפיסתו של אבנריוס, R. Avenerius, *Kritik der reinen Erfahrung*, Leipzig 1905, II, 33 ff.
בהגיג מס' 900 שקל ברוכוב בהתאם, כי "הזר צריך להשלל עוד בילדות, כדי לעזור שנאה-שאינה-תלויה-בדבר" (שנאת-חינם).

ברם, בהגיג 903 הוא מצרף לטיעונו הקודם הסבר ש"למען תתעורר איבה לזרים, נחוץ שהם (הזורים) יהיו את החלק החלש של הסביבה החברתית, המקיפה את הילד והיוצרת בנפשו (לגביהם) ברירה סוציאלית פסיכית. כלומר הם צריכים להיות מדוכאים עוד לפני זה כתוצאה מגורמי תועלת כל שהם, וכידוע היתה השנאה בתחילה תמיד תלויה בדבר". ההטעמה האחרונה מלמדת אפוא ששנאת-החינם יונקת ממצבים קודמים, בהם היא היתה תלויה בדבר וראציונאלית כביכול.

אבל, אפשר שברוכוב נוטה לתלות בשנאת-החינם משקל רב יותר בהיערכות האמוציוני-נאלית כלפי היהודי, שהרי גורם הוא (הגיג 846): "אם ילד מתחנך בסביבה אנטישמית נוקשה יצמח ממנו, במרבית המקרים, יודופוב אמוציונלי ושאינו-תלוי-בדבר, אפילו לא יתקל ביהודים בכלל".

שנאת-החינם ליהודי כזר היא אותה ואריאציה שברוכוב מטעימה בהתנצחות. מעניין, כי אין ברוכוב גוזר את שנאת היהודים מתורה בדבר מתיחות המתקיימת בין יסודות בלתי אורגאניים, בלתי הארמוניים, שהיא כה אופיינית לגישה הרומאנטית. הסתכלותו בנדון נסמכת אל דרך ההסתכלות האמפיריקיטיציסטית. ראה גם הגיג 1636 להלן.

3. ראה הגיג 1622.

1636.

Чужие сами не испытывают бескорыстной вражды к чужому; значит чуждость — в бескорыстной вражде — не есть **взаимное** отношение. Мы — чужие, но они — даже для нас — не чужие.

הזרים כשלעצמם אינם רוחשים איבה אין־סופית כלפי הזר; זאת אומרת — הזרות — בשנאת־חינם — אינה יחס גומלין. אנו — זרים, אבל הם — אפילו בשבילנו — אינם זרים.

1677.

Насчет евреев, как чужих, и значения корыстных антипатий, присоединяющихся к бескорыстной и теряющих свой корыстный характер, даже не теряющихся с исчезновением ассоциаций и предрассудков, и роль традиций. Евреи более чужие, чем кто другой. Бескорыстная ненависть способна сильно и быстро суммироваться, а те, кто заражен юдофобией, никогда не бывают и не будут (при сохранении нынешних общественных условий) принуждены **приспособлять** свои юдофобские инстинкты к властвующей силе в обществе, и единственным таким фактором являлась и будет являться только мораль — фактор слишком слабый — к тому же мораль только **прогрессистов**.

בנוגע ליהודים, כורים, וערכן של אנטיפאטיות התלויות־בדבר¹, הנלוות לשנאת־חינם והמפסידות את צביונן הראשון, ואפילו אנטיפאטיות שאינן אובדות עם העלם האסוציאציות והדעות־הקדומות, ותפקיד המסורות. היהודים זרים יותר מכל יסוד אחר. שנאת־החינם מסוגלת להצטרף ולהתחבר במהירות כדי כוח, ואלה שנדבקו ביודאופוביה אינם ולא יהיו לעולם (בהשמר התנאים החברתיים הנוכחיים) נאלצים לסגל את היצרים היודאופוביים שלהם לכוח השליט בחברה, וגורם יחיד שכזה היה ויהיה רק המוסר — גורם חלש למדי — ובנוסף מוסר של הפרוגרסיבים, בלבד.²

1. אנטיפאטיה התלויה־בדבר — שנאה שיש עמה ציפיה לתועלת בניגוד לשנאת־חינם, שאין עמה ציפיה לתועלת של ממש. את המונח שנאת־חינם נוקט ברוכוב בהגיג 1763.
2. הספק של ברוכוב לגבי יכולתו של הפרוגרס ונושאו (הסוציאליסטים) לשנות את מצב היהודים. השווה גם הגיג 1707. ראה גם המאמר 'לשאלת התיאוריה הציונית', ברוכוב, א.

1679.

Мое неверие в сионизм, ужас перед запутанностью еврейского вопроса.

אי האמונה שלי ב־1 בציונות, סלידה מפני סביכות הבעיה היהודית.

1. הדגש על "שלי" איננו מתיר לראות את המשפט כמו בא מלשונם של אחרים. בכלל ההגיגים נמצאת הודאה זו חריגה מבחינת תוכנה וכוונתה.

1702.

Снятие черты оседлости не ослабило бы еврейского вопроса в отношении **юдофобии** (а из юдофобии выходит уже все остальное; пример — Галиция): 4—7 миллионов евреев на 40 миллионов черты почти то же, что на 125 миллионов всей России — в отношении мозоления глаз коренному населению; особенно же если принять в расчет, что евреи сосредоточатся в городах и однако будут своей концентрированностью мозолить глаза **всем**, не только горожанам — как и теперь, то окажется, что еврейский вопрос со стороны общественной юдофобии, ее непосредственных (погромы, бойкот и т. п.) и даже посредственных (а таким является вес, *Judennoth*), проявлений нисколько не ослабнет; наоборот, уменьшение необходимости между-еврейской конкуренции, усилив евреев экономически, укрепит и вражду к ним окружающего населения, и конечно только расширит вопрос на большее пространство. — Пусть не говорят, что я мракобес и реакционер; однако, евреям *en masse* станет еще хуже от равноправия. Но вы, "прогрессисты", готовы с радостью указать: — "вот до чего доходят реакционеры-сионисты!" Даже если бы это было заблуждение с моей стороны, все же у вас чисто-ябедническая манера сразу орать о реакционности. Чхать сионистам на ваше мнение! Мы знаем, что нас евреев, вообще бескорыстно ненавидят и никакие правительства тут не при чем; если они нас притесняют, то лишь потому, что сам народ этого хочет. Мы здесь ненавидимые чужие — поэтому Аманы так легко портят нашу жизнь. В отношении к евреям наблюдается трогательная солидарность народных масс, общества и прави-

тельства, в Румынии и Марокко, в России и Персии и т. д. Вообще даже можно доказать, что народы, ненавидя нас чувством и бескорыстно, относятся к евреям хуже, чем правительства, которые с нами мало сталкиваются, и потому не питают к нам чувства ненависти, а лишь **предрассудки** юдофобии. И конечно "прогрессисты" предадут меня анафеме, но я скажу, что в Галиции (быть может и в России — а?) народ нас давно вырезал бы, — если бы правительство не защищало нас! И в этом благом деле народ нашел бы помощь у "интеллигентного" общества. В Румынии как раз политическая оппозиция антисемитична.

1.1702

חסול תחום המושב לא יהיה בו כדי להחליש את השאלה היהודית מבחינת היודאופוביה (והרי מן היודאופוביה נובע כל השאר. למשל — גאליציה): 4—7 מיליון יהודים לעומת 40 המיליונים שבתחום (המושב) כמוהם כמעט כלעומת 125 מיליון של רוסיה כולה — מבחינת ניקור עיני האוכלוסיה המקורית; במיוחד אם נביא בחשבון שהיהודים יתרכזו בערים ובשל ממדי ריכוזם ינקרו איפוא עיני כולם, ולא רק תושבי הערים כמו גם עכשיו. או אז יתברר, שהשאלה היהודית, מבחינת היודאופוביה החברתית איננה עשויה לרפות מצד גילוייה הישירים (פרעות, חרם וכד') ומצד גילוייה העקיפים (וכזה הוא כל ה־Judennot), אדרבא, פחיתת הכורח שבתחרות בין־יהודית העשויה לחזק את היהודים כלכלית, תגביר בעת ובעונה אחת גם את האיבה אליהם מצד האוכלוסין מסביב, וכמוכן, שתגרום רק לשאלה שתתפשט על פני שטח גדול יותר. כלום לא אומרים עלי שאני מורד אור וריאקציונר; ואולם ליהודים en masse יהיה גרוע יותר מפאת שוויון הזכויות. ברם אתם, "הפרוגרסיסטים" ששים להצביע — "הגנה עד היכן מגיעים הציונים־הריאקציונרים!" אפילו היה זה משגה מצדי, הרי אצלכם זו מגיירה טהורה של מלשינים לציוח מיד על ריאקציונריות. אין לציונים אלא לצפצף על דעתכם! יודעים אנו, כי אותנו — היהודים שונאים שנאת־חינם ושום ממשלה אינה שייכת לכאן: אם הן (הממשלות) נוגשות בנו, הרי זאת רק משום שהעם עצמו רוצה בכך. אנו כאן נכרים שונאים — ולפיכך בני המקום יורדים לחיינו בקלות. ביחס ליהודים ישנה סולידאריות נוגעת ללב של המוני העם, הציבור והממשלה, הן ברומניה ובמרקו. הן ברוסיה ובפרס וכו', ובדרך כלל ניתן להוכיח, שהעמים השוטמים אותנו שנאת־חינם, מתייחסים אל היהודי יחס גרוע יותר מאשר הממשלות, הנתקלות בנו אך מעט ולכן אינן רוחשות לנו איבה, רק מטפחות דעות קדומות של יודאופוביה.²

"הפרוגרסיסטים" קרוב לוודאי יטילו עלי חרם, ברם אומר אני, כי בגאליציה (ואפשר גם ברוסיה — לא?) היה העם שוחט אותנו מזמן, אלמלא הגנה הממשלה

עלינו! ובמעשה אציל זה היה העם מוצא סיוע בחברה ה"אינטליגנטית". ברומניה דווקא האופוזיציה הפוליטית היגה אנטישמית.

1. שורת הטיעון שבהגיג ולשונו כיוצא בזה חוזרת במאמר 'לשאלות התיאוריה הציגנית', ברוכוב, א, עמ' 4, 16. מכלל הלשון עולה גם הפולמוס עם ה"פרוגרסיסטים", קרי סוציאליסטים. ראה הגיג 1707, 1711.
2. במאמר הנ"ל נוקט ברוכוב לשון מאופקת ומאוזנת יותר בבעיית היחס של המוני העם והממשלות אל שאלת היהודים. אם בהגיג שלפנינו יוצאות הממשלות כשהן נקיות כפיים במידה מרובה, הרי שבמאמר ניכרת יותר תשומת הלב למדיניות של הסתת הדעת. ברם, בולטת גם שם ההדגשה על היות שנאת היהודים גילוי של רגש עממי רחב.

1707.

Говорят, будто победа пролетариата и не-буржуазное просвещение уничтожат юдофобию, негрофобию и т. п. Но национализм и вражда к чужим так же свойственны пролетариату, как и буржуазии; надо различать союз в борьбе и единение. Почему же это так, будто классовое сознание, по утверждениям марксистов, объединит пролетариат всех народов, раз оно не в состоянии объединить буржуазию всех стран? Значит, тут действуют и национальные интересы; почему бы их не было в "Zukunftsstaat"?

טוענים, כאילו ניצחון הפרולטאריון והשכלה לא-בורגנית יחסלו את היודאופוביה, הנגרופוביה וכדו'¹ אבל לאומנות ואיבה לזרים אופייניות לפרולטאריון כמו לבורגנות;² יש להבחין בין ברית במאבק לבין אחדות. מדוע, אם כן, כטענת המארכסיסטים, תאחד כביכול ההכרה המעמדית את הפרולטאריון של כל העמים בשעה שאין היא מסוגלת לאחד את הבורגנות של כל הארצות? משמע, שפועלים כאן גם אינטרסים לאומיים; מדוע יעדרו מן ה"Zukunftsstaat"?³

1. ספקנות זאת באשר לחיסולה של שנאת הזרים במשטר סוציאליסטי, וממילא בנוגע לאפשרות פתרונה של שאלת היהודים, עולה אף מן הדיון ב'מומנטים המעמדיים של השאלה הלאומית', ברוכוב, א, עמ' 178 ואילך, וראה גם ההגיג 1787. יישומו הישיר של ההגיג עולה גם במאמר 'לשאלת התיאוריה הציגנית', ברוכוב, א, עמ' 14.
2. שם, עמ' 179, אגב ברוכוב נוקט במקור הרוסי את הלשון "אנטיאליניזם" שמן הראוי היה שלא לתרגמה (אגב המשפט של ברוכוב שם צריך שינוסח בעברית "אופי מפורש של אנטיאליניזם מתגונן מיליטאנטית"). ברם, מסתו של ברוכוב, מחלישה ומצניעה את חומרת ספקנותו באשר להיעלמם של רגשות האיבה הלאומית במשטר סוציאליסטי.
3. הכוונה לחברה הסוציאליסטית.

1711.

Потому, что евреи — чужие, потому, что нас — ненавидят, наше положение таково, что, пока мы не уйдем на нашу отдельную территорию, чем больше будут “прогрессировать” окружающие народы, тем хуже нам будет: 1) устранение классовых перегородок и сословных граней усилит антисемитизм, ибо поставит нас у всех на виду и мы будем мозолить глаза всем; 2) расширение компетенции суда присяжных сделает совершенно несправедливым судопроизводство, в котором будут замешаны евреи. Пример — суд над громилами в Заблотове, где **присяжные** вынесли Сольскому и др. оправдательный вердикт. (Примерами изобилуют судебные процессы над негрофобскими громилами в “свободных” Соед. Штатах); 3) расширение мирового рынка и усиление пролетариата выбивает евреев из экономической колеи и выбрасывает нас за борт в ряды нищих. Напр., английские и американские trade union' ы настроены юдофобски (“антиалиэнизм”); 4) Всеобщее избирательное право и участие народных масс в законодательстве делает евреев несчастными, ибо поставит у кормила правления юдофобские народные массы. Пример — Румыния. См. также № 1702. К тому же субъективные условия возрастающей чувствительности евреев.

לפי שהיהודים הם זרים, ולפי ששונאים אותנו, הרי שכל עוד לא נסתלק לטריטוריה נפרדת שלנו, וככל שהעמים הסובבים אותנו “יתקדמו” יותר ויותר ילך מצבנו ויהיה גרוע יותר:¹

(1) סילוק המחיצות המעמדיות והגבולות בין שכבות החברה יגביר את האנטי-שמיות, שכן יעמיד אותנו קבל כולם ואנו ננקר עיניהם;

(2) הרחבת הסמכויות של משפט המושבעים תעוות לחלוטין את הפסיקה בדין שבו יהיו מעורבים יהודים. למשל — משפט הפורעים בואבלוטובו,² שהמוש-בעים הוציאו בו פסק דין של זיכוי לסולסקי³ ולאחרים (ויש שפע של דוגמאות במשפטי פורעים נגרופוביים בארצות-הברית ה“חופשיות”);³ הרחבת השוק העולמי והתחזקות הפרולטאריזם דוחקת את היהודי מהמסלול הכלכלי ומשליכה אותנו החוצה לתוך שורות הקבצנים. למשל, ה-Trade Unions האנגליים והאמ-ריקאים נוטים ליודאופוביה (“אנטיאליאניזם”);⁴

(4) זכות הבחירה הכללית והשתתפות המוני העם בחקיקה תעשה את היהודים לאומללים, שכן היא תציב ליד הגה השלטון את המוני העם היודאופוביים. למשל —

רומניה, ראה גם ב-1702. נוסף לכך, התנאים הסובייקטיביים של הרגישות היהודית הגדלה והולכת.⁵

1. לגבי הלשון "יתקדמו" ולהגיג בכלל, השווה ההגיג 1702.
2. משפט הפורעים בזאבלוטובו, בא אחרי נסיון של פרעות ביהודים בעיר זאבלוטובו ב-19 באוגוסט 1903. תיאור המאורעות ניתן ב-*Die Welt* מס' 38, עמ' 8-9 והן במס' 41. המשפט תואר בכתבה באותו עיתון מס' 12, שנת 1904 בכתבתו של Meier 'Die Judenexzesse in Zablutow' Henisch הכתבה נתפרסמה בסוף מארס, אם כי המשפט התנהל בסוף פברואר. יש בפרט זה כלי לסייע בידינו לקבוע את עיתויו של ההגיג וממילא של ההגיגים שבאו אחריו, כלומר חודש מארס ואילך של שנת 1904.
3. צריך להיות סקאלסקי.
4. לעניין זה נזקק ברוכוב ב'לשאלת ציון וטריטוריה', ברוכוב, א, עמ' 92, וב'מומנטים המעמדיים של השאלה הלאומית' שם, עמ' 173 (הערה) ו-178 ואילך.
5. ראה גם הגיג 1448.

1762.

Для положения евреев характерны понятия: а) סכנת נפשות — отношение к стоицизму, моральному воздержанию и альтруистической осторожности; б) בעל הבית с) שנאת חנם

למצבם של היהודים אופייניים המושגים:

- 1) סכנת נפשות¹ — היחס אל הסטואיציזם, אל ההבלגה המוסרית ואל הוזהירות האלטרואיסטית?²
- 2) שנאת-חינם;
- 3) בעל-הבית.

1. את המושגים "סכנת נפשות", "שנאת חינם", "בעל הבית", רשם ברוכוב בעברית. הראשון בא להגדיר את מצב היהודים, השני מגדיר את סיבתו (ראה ההגיגים 1634, 1677, 1702, 1707, 1711), ואילו השלישי אפשר ליישמו בשתי צורות. האחת, במשמעות של סובייקט השנאה, כלומר שהעמים שבתוכם יושבים היהודים רואים עצמם כבעל-בית ואילו היהודים כנטולי זכות בעלות, כורים, הם מושא שנאת-החינם, והשניה שיש כאן רמז לפתרון הבעיה, כלשון הגיג 1711, שהיהודים חייבים להסתלק לטריטוריה שלהם וליהפך שם לבעל-בית.
2. ספק אם ברוכוב נתכוון לאמר שהסטואיציזם, ההבלגה המוסרית והוזהירות האלטרואיסטית יש בהם כדי להחליש את שנאת-החינם ואת סכנת-הנפשות המרחפת על ראש היהודים. ראה הגיג 1677.

1787.

Против ассимиляторов — а негры не должны ли ассимилироваться? Впрочем, если бы могли, это было бы лучше. Но

их и не пустили бы, не признали бы своими.

נגד האסימילאטורים — וכלום הכושים לא צריכים להתבולל? אגב, מוטב היה אילו יכלו. ברם, לא היו מניחים להם, לא היו מכירים בהם כבשלהם.¹

1. לפנינו היקש מקשיי הסתגלותם של הכושים אל הסביבה הלבנה, מכאן אתה מקיש שטמיעת היהודים איננה פועל יוצא של גישתם הסובייקטיבית, אלא היא נגזרת מיחס הסביבה אליהם. הסברת הפנים, בה נתקבל המומר היהודי הבודד, לא עוד תופיע לכשישתמדו היהודים בהמונים. עניין זה נדון בהרחבה ב'לשאלות התיאוריה הציונית', עמ' 8—10. ברוכוב, כתבים, א. ראה ההגיג 1707.

1885.

Как глубоко въелась вражда к чужим у окружающих нас народов, и как мы сами от нее свободны, видно даже из сопоставления интеллигентов русского и еврея. Как меня ни преследовал рок с уроками у русских, я никогда не обобщу; ну, а как поступит русский интеллигент, я не знаю. Знаю только, что с русским я должен быть усиленно деликатен, дабы неосторожно не разбудить дремлющей в каждом из них юдофобии.

כמה עמוק חדרה האיבה לזרים לתוככי העמים הסובבים אותנו, וכמה חופשיים אנו ממנה, נראה גם מעימותו של האינטליגנט הרוסי עם זה היהודי. כמה שלא רדפני הגורל בשיעורי לרוסים, לעולם לא אכליל; וכיצד ינהג אינטליגנט רוסי, אינני יודע. אני יודע בלבד, שעם הרוסים עלי להיות עדין עד למאד, כדי שלא להעיר מתוך העדר זהירות את היודאופוביה הרדומה אצל כל אחד מהם.

1. כשחזר ברוכוב מיקטרינוסלב לפולטבה בקיץ 1902, ואף לפני שיצא מפולטבה ב־1900, מצא פרנסתו בהוראה פרטית, שלא היתה מוגבלת לתלמידים יהודים בלבד.

1908.

Против Бикермана и К^о. Вы говорите, что стремление вернуться к состоянию, имевшему место две тысячи лет тому назад, реакционно? Итак, если буры захотят восстановить свою свободу, вы их сочтете реакционерами? Филэллинисты были реакционеры и т. п.?

נגד ביקרמאן ושות'.¹ אומרים אתם, כי השאיפה לחזור למצב שהיה קיים לפני אלפיים שנה היא ריאקציונית? ואם הבורים יבקשו לשקם את חירותם, כלום תחשובם לריאקציונרים? הפילהלניסטים היו ריאקציונרים וכד' ?²

1. י. מ. ביקרמאן הוא מחברו של המאמר 'על הציונות ובענייניה' "О Сионизме и по поводу Штэферסה ב' Русское Богатство מס' 7, מדור א',

שנת 1902, עמ' 27—69. המאמר עורר בזמנו פולמוס חריף, וגם ברוכוב ניסה להתמודד עמו.

2. הפילהלנים — כלומר אלה שביקשו והשיבו את ימי יון כקדם. ברוכוב מתעלם כאן מהתרתו של ביקרמאן שאין למתוח קו שווה בין היהודים ליוונים, שכן האחרונים נחלו ללא הפסק ובמרוכז את הטריטוריה שלהם, בטרם להמו לחרותם. ראה שם עמ' 33 ואילך.

1909.

Ароново (Шимш.) определение национальности — неопределенное; а национальное движение, как стремящееся восстановить то достояние всей нации, которого она была насильственно лишена. — Всякое ли национальное движение есть националистическое? Ароново определение национального движения в высшей степени удачно и остроумно. Оно гораздо лучше моего определения. Он выяснил мне то, в чем я заблуждался.

הגדרתו של אהרון (שימש.)¹ את הלאומיות — אינה ברורה; ואילו התנועה הלאומית היא שאיפה לשקם את נחלת האומה כולה, שנגזלה ממנה בכוח מבחוח.² כלום הינה כל תנועה לאומית לאומנית? הגדרתו של אהרון את התנועה הלאומית מוצלחת וחריפה עד למאד, היא טובה הרבה יותר מהגדרתי, הוא בירר לי במה אבי שגיתי.³

1. אהרון שימשלביץ הוא אחיו של יצחק שימשלביץ (בן-צבי), וידוע בשמו אהרון ראובני (נפטר בירושלים, תשל"א). על ברוכוב פירסם את — 'בלי כשרון — לרשמי אופיו של ב. ברוכוב', על הסף, ירושלים תרע"ח, עמ' 33—39.
2. הגדרה זאת שולבה בדיונו של ברוכוב על מקורותיה של התנועה הלאומית, ראה: 'מומנטים', ברוכוב, א, עמ' 164.
3. אין ודאות לגבי הגדרתו של ברוכוב, בטרם נשתכנע להגדרתו של אהרון שימשלביץ, ברם, משהו ניתן ללמוד מהגיג 1922. ראה שם.

1910.

Евреи выставляют наибольшее количество знаменитостей там, где условия их жизни спокойны, а наибольшую массу даровитой и несчастной интеллигенции там, где их давит гнет политический, экономический и общественно-антисемитский (напр. в Румынии). Но мы — народ очень культурный, здоровый и жизнеспособный, и даже не мутит нас Дамоклов меч над нашей головой — должно быть, потому, что здоровый

страдалец никогда не бывает пессимистом. Нас всех, евреев России, вырежут, изнасилуют, надругаются над нами; но еврейский народ не погибнет — он еще свое сделает в Англии, в Америке, в Южной Африке! עוד לא אבדה תקותנו.

— “Нет, еще не пала в нас надежда!” Паршиво будет в момент нелепого насилия, когда у нас отнимут и право достойно умереть, но до тех пор — мы спокойны!

היהודים נותנים את המספר הגדול ביותר של אנשי-שם במקום שתנאי חייהם שקטים, ואת ההמון הרב ביותר של אינטליגנציה מחוננת ואומללה במקום שלוחץ עליהם דיכוי פוליטי, כלכלי וציבורי-אנטישמי (למשל, ברומניה). אבל אנו עם תרבותי מאד, בריא ובעל כושר קיום; ואפילו חרב דמוקלס שמעל לראשנו איננה עוכרת את רוחנו — מן הסתם מפני שמעונה בריא לעולם אינו פסימיסט. את כולנו, יהודי רוסיה, יטבחו, יאנסו, ילעיגו; אך עם ישראל לא יאבד — הוא יעשה עוד את שלו באנגליה, באמריקה, בדרום אפריקה! עוד לא אבדה תקוותנו. — “לא, עוד לא אבדה תקוותנו!” רע ומר יהיה לנו ברגע של אלימות חסרת-הטעם, כשיגזלו ממנו גם את הזכות למות בכבוד, אבל עד אז — אנו שקטים!

1922.

К № 1909. Однако Ароново определение, как слишком узкое, исключает случаи **оборонительных** национальных движений (а сионизм — именно такое движение, **главным** образом. Конечно, Арон создал свое определение в противовес моей реальной и **производно-территориальной** концепции сионизма), а также, напр., итальянское объединительное движение.

ברם, הגדרתו של אהרון מהיותה קצרה מדי, מוציאה מן הכלל את המקרים של תנועות לאומיות מתגוננות¹ (והציונות היא, דווקא, תנועה כזאת, בעיקר;² ודאי, אהרון יצר את הגדרתו כמשקל-שכנגד לקונצפציה הציונית שלי הריאלית והנגזרת מן הטריטוריאלי),³ וכמו כן, למשל, תנועת האיחוד האיטלקית.

1. מוסב על התנועות הלאומיות. אהרון שימשלביץ' ביקש, קרוב לוודאי, להגדיר את התנועה הלאומית כתנועה לשחרור, או כתנועה לעצמאות של אומות הנתונות בתנאי תלות ודיכוי לאומי. ואילו ברוכוב שואף להרחיב את תחולתה של ההגדרה גם על תנועות המתגוננות בפני לחץ מבחוץ, או תנועות לאיחוד, המבקשות להתגבר על פירוד רגיוני-נאלי (כדוגמת איטליה). הלמד מזה, וזו גם הגישה שברוכוב מפרשה ב'מומנטים מעמדיים של השאלה הלאומית', שאף אומות ריבוניות צפויות שיבולע לנחלתם החומר רית ולקנייניהם הרוחניים, והן אנוסות להתגונן. מכלל חיבורו של ברוכוב שם, נובע שהגחת קיומן של “אומות חפשיות שאינן מדכאות ואינן מדוכאות” (שם, עמ' 164,

- 178) נחוצה לצורך דיון בוואריאציות הריאליות, שהן עיקר. שווי משקל כזה, או, איוון עדין הוא חליף ביותר, ועל כן זו הפשטה לצורך קביעת הקריטריונים של ההבחנה. שכן אפילו תמצא "הלאומיות כשאיפה להרחבת תחום הייצור שלהן, במצב של אנרגיה פוטנציאלית" (שם, עמ' 178) היא תחדל מזה עם האפשרות הראשונה. "שהרי מבינים אנו ששאית ההתפשטות הטבעה בעצם תכונתו של הקפיטאל, יוצרת ממילא חיכוכים בין קבוצתיים הגדלים באורח יחסי" (שם, עמ' 177). אפשר להסיק אפוא שעל פי תפיסת ברוכוב, לכל אומה יש לא רק תודעה של לאומיות אלא גם תנועה לאומית (כמובן שתנועה לאומית לכיבוש נחלת הזולת היא לאומנית לפי איפיונו של ברוכוב).
2. התנועה הציונית מסווגת כאן על התנועות הלאומיות המתגוננות, שכן לפי ברוכוב מקורה של הציונות בסבל ובמצוקה, בתחרות ובדחיקה של היהודים, כלומר הפקעת היהודים מזכויותיהם.
3. ראה הערה להגיג 1923, להלן.

1923.

В сионизме речь идет не о возрождении, а **главным образом**, о спасении, не о национальной культуре, а главным образом, о свободе, не о новом благе, а об устранении зла, не об идеале, а о конкретных страданиях. Страдания евреев, как евреев. Несводимость еврейского вопроса к обще-социальному; необходимость особых приемов для решения этого своеобразного вопроса.

בציונות מדובר לא בתחיה, אלא בעיקר בהצלה, לא בתרבות לאומית, אלא בעיקר בחופש, לא בטוב חדש, אלא בסילוק הרע, לא באידיאל, אלא ביסורים ממשיים. יסורי-היהודים בתור יהודים. העדר האפשרות להעלות את שאלת היהודים בקנה אחד עם שאלה כלל-סוציאלית. הכורח בשיטות מיוחדות לפתרון בעיה יחידה במינה זאת.¹

1. ההגיג שלפנינו הוא אל נכון הסברה של הלשון "קונצפציה ציונית ריאלית והגזרת מן הטריטוריאליזם", בניגוד להשקפתו של אהרן שימשלביץ (הגיג 1922). כמו כן מביא ההגיג 1923 אחת הוואריאציות של ברוכוב לטענה שהגורם המניע של התנועה הלאומית היהודית הוא הסבל. רעיון זה פורש גם בהגיג 1543. כמובן שאין במשפטים אלה כדי לערער על זכותה של ארץ-ישראל להיות מרכיב של החזון הציוני (ראה: 'לשאלת ציון וטריטוריה', ברוכוב, א, עמ' 71—73) אם כי הדברים עשויים להשתמע כך, לכאורה, וכבר נדרשתי לעניין בהערה 1543. מוקד נוסף בהגיג שלפנינו הוא בהערה שאין להעלות את שאלת היהודים בקנה אחד עם שאלה כלל-סוציאלית, דהיינו שאין לתלות פתרונה בקידמה כללית ובתהליכים הבאים לסעוד תחזית שכואת (ראה הגיג 1707). והמסקנה, שהשאלה היהודית בייחודה תובעת שיטות היערכות ופתרון בלתי שגרתיים. סביר, היא לדעתי, להניח שנרמזו כאן הקונצפט של התנועה התרפבטית, שברוכוב לא גרסו באף הגיג, אלא העלה אותו לראשונה במסתו 'לשאלת ציון וטריטוריה' או במאמר שהיה עמו בכתובים, ואף נעשה נסיון להדפיסו ב-*Еврейская жизнь* בשם "בילו החודשה", ראה: אגרות ברוכוב לאוסישקין, הציונות, ב, עמ' 248, הערה 1 לאגרת ב'.